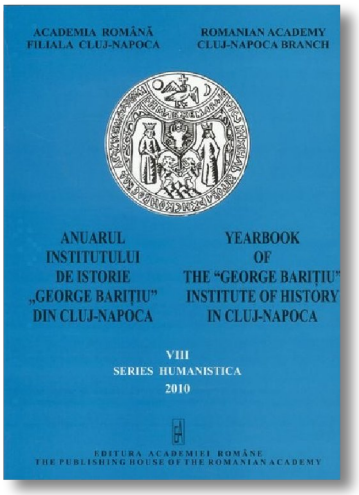

ISSN 1584-4404

Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca
Series *Humanistica*

humanistica.ro

Considerații asupra identității culturale în România înainte și după 1989

Mihaela Gligor

How to cite this article:
Gligor, Mihaela (2010) *Considerații asupra identității culturale în România înainte și după 1989*, Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca, Series Humanistica, Vol. 8, pp. 185–200. DOI: 10.5281/zenodo.22965984

© 2010: The Publishing House of the Romanian Academy.
Humanistica Yearbook is published online since 2003.
Submit your article to Humanistica Yearbook: secretariat.dcsu@acad-cj.ro

CONSIDERAŢII ASUPRA IDENTITĂŢII CULTURALE ÎN ROMÂNIA ÎNAINTE ŞI DUPĂ 1989

Mihaela Gligor

Institutul de Istorie „G. Barițiu" din Cluj-Napoca

Abstract. *Romanian culture has its own ethos, generated by the geographical and historical framework of its evolutions.*

After the enthronement of communism, freedom of creation was constantly restricted by forms differing in various stages: an attempt to build up a new cultural identity on the basis of socialist realism and lend legitimacy to the new order by rejecting traditional values (the Sovietization period); relaxation of dogmatism and ideological control in the '60s; pressures to impose a showy nationalism during the two decades of Ceausescu's dictatorship. The attitude of power towards the men of culture varied along the time from purges and interdictions (mass wide in the '50s) to their being lured into the trap of privileges.

It was only after 1989 that the process of regaining the values of the Diaspora and of reintegrating its personalities into this country's culture could be started, a process marked in its turn by tension and disagreement. The fall of communism in 1989 elated the cultural world, but the embarkment on the free market economy and the rigors of the transition period faces it with a tough experience.

Keywords: *Romanian communism, dogmatism, dictatorship, post-communism, cultural identity, politics, society*.

1. INTRODUCERE. COMUNISMUL ÎN ROMÂNIA. SCURTĂ ISTORIE

Comunismul este un termen ce acceptă diverse „definiții": o structură socio-economică şi o ideologie politică ce promovează egalitarismul, o societate fără clase bazată pe egalitate şi proprietate comună; un anume sistem social, o *ideologie* care promovează acest sistem social sau o *mişcare politică* care doreşte să implementeze acest sistem. În comunism, toate bunurile aparțin societății ca întreg şi toți membrii acesteia se bucură de acelaşi statut social şi economic.

Comunismul, cel de după *revoluția din octombrie* din *Rusia* țaristă, este sinonim cu *marxismul* şi diversele ideologii derivate, cea mai notabilă fiind a *marxism-leninismului*. Printre altele, marxism-leninismul propune concepția progresului în istorie, potrivit căreia există patru faze ale dezvoltării economice a

societății: *sclavagismul*, *feudalismul*, *capitalismul* şi *comunismul*. Această „concepție materialistă" a comunismului arată că toate celelalte sisteme (social, juridic, cultural...) sunt derivate din sistemul economic. De asemenea, este dezvoltată şi „concepția determinismului", potrivit căreia fiecare individ dintr-o clasă are un gen de comportament indus de clasa căreia îi aparține şi de aceea el trebuie reeducat în lumina noii societăți comuniste. Acest concept determinist a folosit la justificarea lagărelor de reeducare în care au murit milioane de oameni în decursul *secolului al XX-lea*, în *Rusia sovietică*, în *China*, *România* şi în celelalte state comuniste.

Karl Marx prevedea că această nouă formă politică va reprezenta faza finală a societății; comunismul va evolua înspre un sistem egalitar. Ca mişcare politică, comunismul este o ramură a mişcării *socialiste*, de care însă se diferențiază în principal prin dorința comuniştilor de a instaura un nou sistem în locul celui capitalist, de multe ori prin metode revoluționare armate. Actul de la 23 august 1944 a marcat trecerea României spre un regim democratic, care din nefericire nu a devenit efectiv; datorită, pe de-o parte, prezenței trupelor sovietice în țară, iar pe de altă parte, datorită împărțirii sferelor de influență între marile puteri – România fiind inclusă în sfera de influență sovietică –, deschizându-se astfel calea unui nou regim de dictatură, cel totalitar comunist, care avea să marcheze dramatic soarta țării noastre pentru o îndelungată perioadă de timp.

Regimul totalitar comunist s-a instaurat efectiv în România începând cu anul 1945 şi a durat până în decembrie 1989. El a avut câteva caracteristici. A fost instaurat în mod treptat, prin accederea la putere a comuniştilor, care au recurs la o serie de acte succesive în scopul cuceririi depline a puterii politice. Dintre acestea, menționăm doar instaurarea la 6 martie 1945 a guvernului dr. Petru Groza, format în majoritate din comunişti. Acest act s-a înfăptuit, cum este bine ştiut, la presiunile Moscovei, presiuni care l-au determinat pe regele Mihai să accepte guvernul dr. Petru Groza, ce va avea ca principal scop „comunizarea României".

În cursul anului 1947 s-au înregistrat ultimele etape ale instaurării depline a statului totalitar comunist. Astfel, în vara anului 1947, P.N.Ț. şi P.N.L. au fost scoase în afara legii, liderii acestor partide au fost condamnați la ani grei de închisoare, iar pe scena politică a țării au rămas doar partidul comunist şi aliații acestuia, pregătindu-se în felul acesta terenul pentru un regim totalitar bazat pe un partid unic. În noiembrie 1947 au fost înlăturate din guvern grupările care reprezentau vechile forțe politice, dar care se aliaseră cu comuniştii, fiind vorba de Gheorghe Tătărăscu, reprezentantul unei grupări liberale, şi de Alexandru Alexandrini, reprezentantul unei grupări național-țărăniste. În urma acestor epurări, s-a ajuns la un guvern a cărui componență era în totalitate comunistă, forma de guvernământ continuând să fie însă una monarhică. Ca urmare a acestei situații, comuniştii au trecut la acțiunea finală, cea de înlăturare a ultimei piedici din calea instaurării unui regim totalitar. Astfel, la 30 decembrie 1947, regele Mihai este obligat să abdice, proclamându-se Republica Populară Română, ce marca succesul deplin al comuniştilor pe calea instaurării unui regim totalitar.

Nu ne vom referi în cele ce urmează la evoluția regimului comunist în România. Insistăm doar asupra celei din urmă etape a regimului totalitar din timpul guvernării lui Ceauşescu. În această perioadă, drepturile şi libertățile individului sunt drastic îngrădite. Economia țării traversează o perioadă de criză manifestată prin încetarea creşterii economice şi, mai ales, prin lipsa de eficiență şi rentabilitate. Starea gravă din economie este accentuată şi de măsurile inițiate de Ceauşescu pentru a achita împrumuturile externe ale statului român, ceea ce a dus la izolarea economică şi politică a României şi la privarea economiei de mijloace moderne de dezvoltare. Aspectul cel mai grav al acestor stări de lucruri l-a constituit scăderea dramatică a nivelului de trai a populației, obligată la privațiuni de tot felul (alimentație, căldură etc.). Tragic şi paradoxal pentru populația românească era faptul că, deşi suferea de foame şi de frig, era obligată, prin mecanismul propagandei de partid şi de stat, să înalțe permanente osanale cuplului Ceauşescu.

Şi sub aspectul politicii externe apar în această perioadă schimbări semnificative. Astfel, dacă în perioadele anterioare politica externă românească era orientată spre Occident, Ceauşescu încercând chiar să pună securitatea României sub umbrelă americană, în anii ’80, Ceauşescu dă semne de oscilare şi nesiguranță pe plan extern, ajungându-se la o înrăutățire a relațiilor țării atât cu Uniunea Sovietică, cât şi cu Occidentul.

Paradoxul acestei situații îl constituie faptul că, deşi se manifesta încă o anumită independență față de Uniunea Sovietică, sub aspect economic România depindea tot mai mult de aceasta, datorită nevoilor de import de gaze naturale, petrol şi alte materii prime şi materiale; în parte, şi datorită perturbării între timp a relațiilor țării noastre cu Occidentul.

În anii din urmă ai acestei perioade, deşi se realizase achitarea completă a datoriei externe de circa 14 miliarde de dolari, România avea o economie energofagă, supercentralizată şi mult rămasă în urmă; o populație care se confrunta cu privațiuni de tot felul, umilită de cultul absurd al personalității, fapte ce au dus la o totală izolare a țării pe plan extern. Toate acestea constituiau semne ale unei profunde crize de sistem şi au condus la declanşarea revoltei populației împotriva regimului totalitar, revoltă care s-a transformat într-o revoluție soldată cu înlăturarea acestui regim. Se poate concluziona că înlăturarea regimului totalitar comunist a fost opera poporului român, pe fondul unei conjuncturi externe favorabile, legată de procesul de prăbuşire a sistemului comunist din estul Europei.

Revoluția din decembrie 1989 a pus capăt celui mai îndelungat şi apăsător regim totalitar din țara noastră, dictatura comunistă, deschizând calea unor profunde transformări economice, social-politice şi culturale în societatea românească[1].

[1] Pentru o analiză amănunțită a regimului coumnist în România, vezi: Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX*, Bucureşti, Edit. Paideia, 1999; Cristina Ionescu, *Regimul politic în România*, Bucureşti, Edit. CH Beck, 2002; Tom Gallagher, *Furtul unei națiuni. România de la comunism încoace***,** Bucureşti, Edit. Humanitas, 2004; Dennis Deletant, *România sub regimul comunist*, Bucureşti, Academia Civică, 2006; Dennis Deletant, *Ceauşescu şi securitatea. Constrângere şi disidență în România anilor 1965-1989*, Bucureşti, Edit. Humanitas, 1998; Stephane

În esență, regimul totalitar comunist din România a fost la fel ca în toate țările în care s-au instaurat astfel de regimuri, având însă anumite particularități care l-au deosebit de acestea în sens pozitiv sau negativ. Astfel, toate regimurile comuniste din zona europeană au fost impuse de Uniunea Sovietică, cu acordul Puterilor Occidentale şi complicitatea unor forțe interne, fiind implementate după modelul sovietic. Aceste regimuri s-au instaurat şi menținut prin forță, recurgându-se în acest scop la represiuni sângeroase în toate statele respective, la suprimarea drepturilor şi libertăților fundamentale ale omului, impunându-se un singur partid declarat ca forță politică conducătoare, realizându-se în practică formula partid-stat.

2. RAPORTUL ASUPRA DICTATURII COMUNISTE. CULTURA ÎN COMUNISM

În ultimii ani, îndeosebi în mediile intelectuale şi politice din România, s-a discutat îndelung problema comunismului, ajungându-se la condamnarea publică a acestuia. Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România, cunoscută şi sub numele de Comisia Tismăneanu, este o comisie creată de preşedinția României în aprilie 2006 pentru a studia şi a redacta un raport necesar preşedintelui României – Traian Băsescu – ca să poată condamna comunismul în mod oficial[2].

Aşa cum am văzut mai sus, regimul comunist din România n-a apărut brusc ci printr-o evoluție a istoriei plină de accidente. Între 1866 – aducerea prințului străin în țară – şi 1938 – instaurarea regimului monarhic autoritar, România a evoluat în limitele parlamentarismului occidental, spre o treptată lărgire a democrației. Însă, după anul 1938, fiecare nou regim politic s-a impus printr-o lovitură de stat: în 1938 – Carol al II-lea, în 1940 – Ion Antonescu, în 1944 – regele Mihai, în 1947 – Partidul Comunist Român. Evoluția ulterioară a demonstrat că aceste accidente ale istoriei au dus, în final, la înlăturarea ultimelor rămăşite ale democrației în România. Odată cu venirea la conducere a Partidului Comunist, autoritarismul atinge apogeul. Regimul politic instaurat în 1947 se încadrează în sistemul pe care istoriografii contemporani îl numesc totalitarism.

Courtois, *Cartea neagră a comunismului*, Bucureşti, Edit. Humanitas, 1998; Adrian Cioroianu, *Pe umerii lui Marx. O introducere în istoria comunismului românesc*, Bucureşti, Edit. Curtea Veche, 2005; Paul Cernat, Ion Manolescu, Angelo Mitchievici, Ioan Stanomir, *Explorări în comunismul românesc*, vol. I, Iaşi, Edit. Polirom, 2004.

[2] „Ca şef al statului român, condamn explicit şi categoric sistemul comunist din România, de la înființarea sa, pe bază de dictat, în anii 1944–1947 şi până la prăbuşire, în decembrie 1989. Luând act de realitățile prezentate în raport, afirm cu deplină responsabilitate: regimul comunist din România a fost ilegitim şi criminal", a afirmat, de la tribuna Parlamentului, preşedintele Traian Băsescu. El a prezentat, pe 18 decembrie 2006, în fața Camerelor reunite ale Parlamentului, raportul Comisiei prezidențiale pentru analiza dictaturii comuniste din România, condusă şi coordonată de istoricul şi politologul Vladimir Tismăneanu (Vezi *Raportul Tismăneanu*, ediția on-line – http://www.presidency.ro/?_RID=det&tb= date&id=8288&_PRID=ag).

Regimul comunist din România, regim totalitar care a negat drepturile umane şi a subordonat individul entității colective a partidului-stat, a fost ostil valorilor spirituale veritabile, pe care le-a atacat şi a urmărit, în permanență, să le distrugă. Cu toate acestea, în anumite momente, în România comunistă au apărut şi opere culturale incontestabile.

Cele mai influente modele teoretice ale regimului totalitar au fost elaborate în perioada 1940–1950. Una dintre primele voci care a analizat problematica totalitarismului a fost Hannah Arendt. În binecunoscuta sa lucrare *Originile totalitarismului*, Arendt a avansat un prim model teoretic de analiză a regimurilor politice totalitare, caracterizat în opinia sa prin teroare politică şi control „total" şi „permanent" asupra vieții publice şi private a tuturor cetățenilor. Ea a evidențiat rolul poliției politice în implementarea regimului de represiune politică, precum şi al lagărelor de concentrare, adevărate laboratoare pentru experimentele regimului în dominația totală asupra societății. În categoria regimurilor politice totalitare, Arendt a inclus Germania nazistă (în perioada 1938–1945) şi Uniunea Sovietică (în intervalele 1929–1942 şi 1945–1953), precum şi noile regimuri politice dictatoriale instaurate după război în Europa Centrală şi de Est[3]. În ceea ce priveşte principalele precondiții ale instaurării regimurilor totalitare, în opinia Hannei Arendt acestea au fost distrugerea claselor şi categoriilor sociale burgheze şi a oricărei forme de solidaritate socială, atomizarea societății şi transformarea claselor în „mase".

Către sfârşitul anilor '70, studiul comunismului a fost revoluționat de valul de antropologi care au făcut cercetări pe teren în Europa Centrală şi de Est[4]. Referitor la cercetarea acestei problematici în România, s-a pus accent îndeosebi pe studierea culturii, a timpului şi a spațiului, a relațiilor sociale şi de proprietate şi a identității naționale. Antropologii ce au studiat, mai ales, sistemul totalitar din România[5] au

[3] Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, New York, Harcourt Brace Jovanovich, 1951; tr. rom., *Originile totalitarismului*, Bucureşti, Edit. Humanitas, 2006.

[4] Pentru o prezentare de ansamblu a condițiilor de cercetare şi a implicațiilor politice ale cercetării de teren în România comunistă, vezi: David A. Kideckel, Steven L. Sampson, *Fieldwork in Romania. Political, Practical and Ethnical Aspects*, în *Anthropological Research in Romania*, John W. Cole (ed.), Amherst, University of Massachussets, 1984, p. 85–102; Steven L. Sampson, David A. Kideckel, *Antropologists Going into the Cold. Research in the Age of Mutually Assured Destriction*, în *The Anthropology of War and Peace*, Paul Turner and David Pitt (eds.), Hadley, Mass., Bergin and Garvery, 1989, p. 160–173; Katherine Verdery, *How I Became Nationed*, în *Intellectuals and the Articulation of the Nation*, Ronald Grigor Suny, Michael D. Kennedy (eds.), Ann Arbor, University of Michigan Press, 1999, p. 341–344. (Apud *Raportul Tismăneanu*).

[5] Vezi: Katherine Verdery, *Transylvanian Villagers. Three Centuries of Political, Economic, and Ethnic Change*, Berkeley, Los Angeles, University of California Press, 1983; idem, *National Ideology under Socialism. Identity and Cultural Politics in Ceauşescu's Romania*, Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press, 1991; idem, *What Was Socialism, and What Comes Next*?, Princeton, Princeton University Press, 1996; idem, *Socialismul, ce a fost şi ce urmează*, Iaşi, Institutul European, 2003; Gail Kligman, *Călus. Symbolic Transformation in Romanian Ritual*, Chicago, University of Chicago Press, 1981; idem, *The Wedding of the Dead. Ritual, Poetics, and Popular Culture in Transylvania*, Berkeley, University of California Press, 1988; David A. Kideckel, *Agricultural Cooperativism and Social Process in a Romanian Commune*, Ph.D. Dissertation,

criticat „modelul totalitar" de percepție a societății comuniste, care presupunea dependența totală a vieții locale față de centru. În lucrările lor, aceştia au evidențiat practicile de dominație şi de dispersie şi negociere a puterii la diferite nivele locale şi regionale.

Atitudinea puterii față de scriitori, de creatori, în general, a fost una de continuu control, în acest scop fiind organizate servicii sau subservicii speciale şi specializate: de cenzură şi de securitate. La acestea se adăuga „îndrumarea" literaturii de către partid şi activiştii săi culturali. Literatura şi presa, discursul tipărit erau supuse unei lecturi de verificare a conținutului, după alte criterii decât cele estetice sau jurnalistice.

În perioada comunismului, în literatura română s-a manifestat constant, dar în forme şi cu intensități diferite, un fenomen de subordonare a literarului față de comenzile politicului, de aservire față de ideologia şi programul Partidului Comunist, corelat cu o atitudine de slujire şi de aplicare a politicii comuniste în domeniul literaturii, adeseori în schimbul unor beneficii de diferite tipuri.

Presiunile regimului comunist au dus la crearea aşa-numitei „literaturi de sertar", majoritatea creatorilor prolifici scriind doar pentru ei, întrucât le era refuzat dreptul la liberă exprimare. Acest lucru se întâmpla pentru că partidul comunist aflat la putere considera literatura (şi cultura în general) un instrument „eficace de cucerire şi consolidare a puterii" şi, ca atare, cenzura comunistă a procedat la „dezinfectarea cuvântului tipărit"[6].

Raportul Tismăneanu, finalizat în 2006, enumeră, printre altele, abuzurile la adresa culturii române din perioada comunistă: „apar noi liste interdicționale de cărți şi publicații scoase din circulație prin Decretul din mai 1945. Până la 1 august erau puse la index 910 titluri (în română, maghiară, italiană şi franceză). În 1946 se dă publicității o nouă listă, cu 2538 de titluri, pentru ca în 1948 să se tipărească broşura *Publicații interzise până la 1 mai 1948*, care cuprinde într-un volum de 500 de pagini listele anterioare, completate cu un număr uluitor de nume de autori sau titluri de cărți. Prin activitatea laborioasă a comisiei de funcționari de partid (conduşi de Iosif Ardeleanu şi Al. I. Ştefănescu), în numai patru ani lista numără 8779 de titluri. O listă, firește, deschisă, care crește terifiant cu câte o mie de titluri pe an prin sesizări, denunțuri şi inițiative personale.

Dispar, astfel, din librării, din biblioteci publice şi chiar din case, cărți semnate de Vasile Alecsandri, Grigore Alexandrescu, Ion Agârbiceanu, Dimitrie Anghel, Nicolae Bălcescu, Constantin Bacalbaşa, I. A. Bassarabescu, Lucian Blaga, Gh. Brăescu, Al. Brătescu-Voineşti, Dimitrie Bolintineanu, Dimitrie Cantemir, Otilia Cazimir, Şerban Cioculescu, George Coşbuc, Anghel Demetriescu, Victor Eftimiu, Mihai Eminescu, Nicolae Filimon, Ion Ghica, Octavian Goga, B. P. Haşdeu,

Amherst, Anthropology Department, University of Massachusetts, 1979; idem, *The Solitude of Collectivism. Romanian Villagers to the Revolution and Beyond*, Ithaca, Cornell University Press, 1993; Claude Karnoouh, *Comunism, postcomunism şi modernitate târzie: încercări de interpretări neactuale*, traducere de Mihai Ungurean, Iaşi, Edit. Polirom, 2000. (Apud *Raportul Tismăneanu*).

[6] *Raportul Tismăneanu*, ..., p. 489.

G. Ibrăileanu, Titu Maiorescu, Gib. I. Mihăescu, Costache Negruzzi, Alexandru Odobescu, Dimitrie Onciul, Petre Pandrea, Anton Pann, Cezar Petrescu, Liviu Rebreanu, Ion Eliade Rădulescu, Alecu Russo, C. Sandu-Aldea, Mihail Sebastian, Damian Stănoiu, Vladimir Streinu, D. I. Suchianu, Gheorghe Şincai, Ionel Teodoreanu, George Topîrceanu, Radu Tudoran, Alexandru Vlahuță, Vasile Voiculescu, Paul Zarifopol şi de mulți, mulți alții. Am ales de pe liste doar numele celor despre care ți-e greu să crezi că se află printre proscrişi. Am lăsat deoparte periodicele, volumele filosofilor, istoricilor, geografilor etc. şi cele ale unor mari scriitori occidentali contemporani.

Impactul acestei epurări de proporții apocaliptice asupra stării de spirit a intelectualității române a fost copleşitor."[7]

Nu numai că au fost interzise anumite titluri, dar s-a trecut la urmărirea autorilor şi încarcerarea lor pe motive ce țineau de „securitatea națională".

Aşa se face că „după primii cinci ani de la izgonirea Regelui, cultura României se afla în cel mai dramatic moment al istoriei ei. Marele pogrom al cărții româneşti organizat de autoritățile comuniste anulase trecutul artistic şi ştersese însemnele creativității româneşti. Monopolul asupra producției editoriale şi asupra pârghiilor de control şi cenzura acum omniprezentă au pregătit terenul adoptării modelului sovietic de artă pusă exclusiv în slujba propagandei."[8]

Conform *Raportului Tismăneanu*, în România, peisajul literar din timpul comunismului poate fi prezentat în câteva etape, în funcție de dinamica regimului politic, determinată, la rândul ei, de modelul şi controlul sovietic. Aceste etape au fost descrise de critici şi cercetători contemporani în diferite moduri, fiind convenite cel puțin trei departajări:

I. Etapa stalinistă (1948–1964);

II. Etapa relativei liberalizări (1964–1971);

III. Etapa comunismului naționalist (1971–989).

Este o perioadă de dislocare treptată a culturii române, sub aspect instituțional şi ideologic, şi de înlocuire a ei cu lucrări, manuale, idei, teme şi structuri transplantate de la Moscova, cu modele sovietice.

Ceea ce se poate observa într-o primă etapă este că „literatura română de după 1953 se desprinde lent de schematism, adică de esența realismului socialist. […] Câmpul ideologiei literare e răvăşit de discuții interminabile, de opțiuni şi reproşuri precaute, de hotărâri confuze şi contradictorii, de folosirea, voită sau nu, a unor termeni imprecişi (deci buni la orice), care fac ca progresul teoretic spre recunoaşterea specificității actului de creație să fie minim. În intervalul 1953–1957 au avut loc, totuşi, câteva schimbări în relațiile partidului cu scriitorii, care au adus la câştigarea unui culoar profitabil pentru literatură.

[7] *Ibidem*, p. 489–490.
[8] *Ibidem*, p. 494.

Pe la jumătatea primului deceniu comunist şi mai precis în perioada aparentului dezgheţ poststalinist, cenzura a permis editarea unor cărţi importante scutite, într-o măsură mai mare sau mai mică, de balastul doctrinar obişnuit: *Bietul Ioanide* (1953) de G. Călinescu, *Toate pânzele sus!* (1954) de Radu Tudoran, *Moromeţii* (1955) de Marin Preda, *Străinul* (1955) de Titus Popovici, *Cronică de familie* (1957) de Petru Dimitriu, *Groapa* (1957) de Eugen Barbu, *Ion Sântu* (1957) de I. M. Sadoveanu, *Un om între oameni* (1955–1958) de Camil Petrescu."[9]

Cu toate acestea, după 1946 încep atacurile agresive împotriva scriitorilor care reprezentau reperele de vârf ale literaturii române: Tudor Arghezi, Lucian Blaga, G. Călinescu, Vasile Voiculescu. Un moment semnificativ pentru noua orientare este articolul lui Sorin Toma, publicat în 1948 în ziarul oficial al Partidului Comunist, „Scânteia", îndreptat împotriva lui Arghezi, cu titlul *Poezia putrefacţiei sau putrefacţia poeziei*. Arghezi este atacat din toate părţile. De altfel, pentru a nu putea opune rezistenţă, elita intelectuală românească a fost distrusă; scriitori, artişti, intelectuali care nu au aderat la regim sau care erau bănuiţi ca potenţiali adversari ai regimului au fost închişi sub diverse pretexte, tinuţi ani de zile în închisori sau trimişi să lucreze la Canalul Dunăre-Marea Neagră[10]. Prigoana s-a extins şi asupra foştilor lideri ce acum deveniseră incomozi. Astfel, Lucreţiu Pătrăşcanu a fost şi el arestat în 1948, sub acuzaţia de complot. A fost ucis în închisoare în 1954.

Alături de fruntaşii partidelor tradiţionale şi demnitarii politici din perioada anterioară care au pierit în închisori, o serie de intelectuali de valoare au avut aceeaşi tragică soartă[11]. Intelectuali de prestigiu au căzut victime valului de arestări din 1958–1959, acuzaţi de uneltire împotriva ordinii sociale. Unii îşi pierd, pentru o vreme, dreptul de semnătură, alţii chiar libertatea. În 1958 sunt arestaţi sub acuzaţia de uneltire împotriva regimului un număr de intelectuali care vor fi judecaţi şi condamnaţi în 1960 (lotul Constantin Noica – Dinu Pillat[12], din care făceau parte, printre alţii Nicolae Steinhardt, Alexandru Paleologu, Vladimir Streinu, Marieta Sadova). Puţini dintre intelectualii care au fost închişi au reuşit să supravieţuiască acestei dramatice experienţe: Nichifor Crainic, Petre Ţuţea, Vasile Băncilă, Vasile Voiculescu, Ernest Bernea, Radu Gyr, Constantin Noica, Edgar Papu, Anton Dumitriu, Ion Petrovici, Vladimir Streinu. Alţi scriitori şi filosofi au fost marginalizati, scoşi din universităţi, urmăriţi de securitate, cu domiciliul forţat, având interdicţia de a publica: Lucian Blaga, Tudor Arghezi, Liviu Rusu, Mircea Florian, Constantin Rădulescu Motru, G. Călinescu. Ca să scape de toate aceste asupriri, mulţi scriitori şi intelectuali români s-au stabilit în Occident. Acolo au

[9] *Ibidem*, p. 497.

[10] Mulţi nu au fost judecaţi, alţii au fost condamnaţi, pe nedrept, la ani grei (15–20 ani) de închisoare.

[11] Filosoful Mircea Vulcănescu, economistul Mihail Manoilescu, istoricul Gheorghe Brătianu.

[12] A se vedea lucrarea lui Stelian Tănase, *Anatomia mistificării. Procesul Noica-Pillat*, Bucureşti, Edit. Humanitas, 1997. În *Raportul Tismăneanu* se face referire şi la sculptorita Milita Petraşcu, compozitorul Mihail Andricu, criticul de artă Jacques Costin, doctorul Marius Nasta. (Vezi *Raportul Tismăneanu*, ..., p. 498)

continuat să scrie, în limba română sau în limba țării în care au ales să trăiască, afirmându-se în exil ca exponenți ai culturii române: Mircea Eliade[13], Emil Cioran[14], Eugen Ionescu[15], Aron Cotruș[16], Vintilă Horia[17], Ștefan Lupașcu[18], Alexandru Busuioceanu[19], George Uscătescu[20], Al. Ciorănescu[21].

La începutul anilor '50, regimul comunist reușise suprimarea opoziției (cu excepția rezistenței armate a unor grupuri retrase în munți), intelectualii erau întemnițați sau marginalizați, învățământul, editurile, publicațiile culturale, radioul și televiziunea erau controlate riguros, iar întreaga cultură română era subordonată ideologic directivelor comuniste.

O perioadă de relativă deschidere culturală și de liberalizare politică s-a manifestat între anii 1964 și 1971. Au fost redescoperite și revalorificate filoanele naționale ale culturii; s-au reluat contactele intelectuale cu lumea occidentală. Artele plastice, teatrul, cinematografia, literatura și presa culturală cunosc o revigorare; se înregistrează realizări de performanță. „Din 1964, fondurile speciale și cele documentare de carte au devenit accesibile, posturile de radio occidentale cu programe în limba română nu au mai fost bruiate. Instituțiile de cultură încurajează creația națională și câțiva din scriitorii expatriați devin accesibili publicului. Teatrul de Comedie din București montează, în 1965, piesa *Rinocerii* de Eugen Ionescu. Cenzorii devin mai toleranți, dar cenzura preventivă continuă să se exercite. Proza se străduia să se întremeze, fie reluând, fie adoptând și adâncind, după puteri, creația interbelică, fie reluând și adaptând superficial, la repezeală, inovațiile, deja perimate, ale «noului roman» francez, în spiritul tradiției noastre de «progres prin imitație». Poezia făcea marile ei experiențe și profita, ca niciodată în istoria genului, de acest răgaz în care a fost înregistrat un număr incredibil de debutanți. Pentru regim, ei erau nebunii inofensivi.

O contribuție importantă la această efervescență poetică au avut-o cele câteva cenacluri de epocă, între care trebuie menționat cel condus de poetul Miron Radu Paraschivescu *Luceafărul*. Numele unor viitori mari poeți apar pentru prima oară în revista *Steaua*, în revista *Povestea vorbei*, editată de același M.R. Paraschivescu (în chip de supliment al revistei *Ramuri* din Craiova) și, de la o vreme, în revista *Echinox* de la Cluj. Colecția *Luceafărul* (apărută mai întâi la Editura pentru

[13] Mircea Eliade se remarcă în domeniul istoriei religiilor, mai întâi în Franța, iar mai apoi în Statele Unite, unde, la Chicago, va conduce Catedra de istoria religiilor și va preda până la sfârșitul vieții.

[14] Emil Cioran se stabilește în Franța și devine un eseist recunoscut.

[15] Eugène Ionesco (conform ortografiei franceze) a fost scriitor de limbă franceză originar din România, protagonist al teatrului absurdului și membru al Academiei Franceze.

[16] Aron Cotruș, diplomat și scriitor român. S-a bucurat de mare popularitate și respect în lumea exilului românesc, fiind recunoscut ca un poet talentat și un mare luptător anticomunist.

[17] Vintilă Horia obține în 1960 Premiul Goncourt pentru romanul *Dumnezeu s-a născut în exil*.

[18] Stefan Lupașcu, logician, s-a impus prin lucrarea *Logica dinamică a contradictoriului*, în care a formulat noi principii metodologice aplicabile fizicii contemporane.

[19] Alexandru Busuioceanu, teoretician al artei.

[20] George Uscătescu, profesor la Universitatea din Madrid, estetician și filosof al culturii.

[21] Alexandru Ciorănescu, istoric al artei, teoretician al teatrului.

Literatură, apoi la Editura Tineretului) va fi locul unde cele mai multe talente poetice îşi vor publica primul lor volum."[22] Însă „minunea" nu va dura foarte mult. „Primele semne ale unei schimbări derutante în atitudinea partidului apar în 1967, când au fost *topite* 60000 de exemplare din *Antologia poeziei moderne* elaborată de Nicolae Manolescu, pe motivul introducerii în circuit a unor poeți de dreapta neagreați de regim (Radu Gyr, Nichifor Crainic) sau trăind în străinătate (Horia Stamatu, Ştefan Baciu). Directorul Editurii pentru Literatură, Ion Bănuță, fost ilegalist, întemnițat înainte de 1944, a fost sancționat şi transferat la o revistă, Mihai Şora, răspunzător de BPT, a fost destituit şi, de asemenea, redactorul Ion Acsan a fost mutat într-un post insignifiant.

Se interzice, în 1970, filmul lui Lucian Pintilie – *Reconstituirea*, care „pune într-o lumină defavorabilă anumite organe de stat. Iar piesa lui Iosif Naghiu – *Gluga pe ochi* e scoasă după 60 de reprezentații de la Teatrul Bulandra pentru un «Hristos a înviat» pronunțat de doi actori pe scenă. Era preludiul întâmplărilor dramatice din 1971."[23]

3. **REZISTENȚA PRIN CULTURĂ**

După 1971, regimul politic comunist evoluează treptat spre o restalinizare, prin impunerea unei „linii ideologice" în cultura română.

Mediile culturale aveau acum structuri oarecum consolidate, independente de cele politice, iar pozițiile dobândite de o serie de personalități şi de unele publicații în perioada anterioară încurajează unele acte de dizidență individuală. Cu toate acestea, există orientări diferite, nu doar ideologice, ci şi culturale. Sunt reluate teme şi dispute din perioada interbelică.

Oamenii de litere trebuie să „camufleze" realitatea într-un limbaj simbolic, pentru a putea trece de cenzura comunistă. S-a dezvoltat astfel un limbaj codificat prin care oamenii îşi exprimau aversiunea față de regim. Limbajul dublu şi duplicitatea intelectualilor sunt strategii de supraviețuire într-o perioadă în care supravegherea, îngrădirea şi accesul la cunoaştere ajunge la cote nemaiîntâlnite[24]. Cu toate acestea, lumea culturală a opus diverse forme de rezistență, disimulate sau manifeste. Cei care nu scriau pe placul propagandei oficiale nu erau publicați. Însă o serie de intelectuali au refuzat să facă compromisuri, nu au renunțat la ținuta estetică şi morală. Atitudinea lor a fost numită ulterior „rezistența prin cultură"[25].

[22] *Raportul Tismăneanu*, ..., p. 501.

[23] *Ibidem*, p. 502–503.

[24] Revistele şi editurile sunt din nou controlate strict, circuitul informației este supravegheat, iar în anii '80 cetățenii care aveau maşini de scris sunt obligați să le înregistreze periodic la miliție; televiziunea şi-a redus programul la două ore pe zi, când se difuzau doar emisiuni în care alimentau un cultul dictatorului.

[25] Mulți intelectuali s-au izolat în sfera unor discipline de nişă, precum a fost grupul din jurul lui Constantin Noica, de la Păltiniş. În timpul regimului comunist, Constantin Noica a fost considerat

În mediile intelectuale au apărut primele acțiuni de opoziție la adresa regimului comunist: mișcarea Paul Goma în 1977. Alți oameni de cultură au ales calea exilului, unde au denunțat public încălcarea drepturilor omului și a libertății de exprimare: Monica Lovinescu, Virgil Ierunca, Mihai Botez, Dorin Tudoran, Dan Petrescu, Doina Cornea.

În ciuda cenzurii, în anii '80 se alcătuiesc și câteva ediții importante: integrala Mihai Eminescu, Dimitrie Cantemir, Bălcescu, Eugen Lovinescu, Nicolae Iorga, Liviu Rebreanu, Mihail Sadoveanu, Tudor Arghezi, D. D. Roșca, Lucian Blaga (opera integrală), Tudor Vianu, Constantin Rădulescu Motru, Mircea Eliade, E. Ionescu și alții. Creatorii contemporani, oameni de litere sau artiști, sunt cunoscuți peste hotare: Nichita Stănescu, Marin Sorescu, Marin Preda, A. Buzura, Nicolae Breban, Liviu Ciulei, Corneliu Baba și alții.

Așa cum afirmă și Andrei Oișteanu, „anii '80 au reprezentat ultima fază a regimului comunist în România. Unii scriitori români și-au plasat, atunci, subiectele literare într-o perioadă cu unele caracteristici asemănătoare: ultima jumătate de veac a epocii fanariote. Despotismul și decadența de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea rimau cu coordonatele socio-politice din ultimul deceniu al dictaturii comuniste. Acest artificiu literar a fost o formă de evaziune și subversiune, în proporții diferite de la un scriitor la altul."[26]

Însă, „în 1982 și 1983, prin câteva decizii ale Consiliului Culturii, sunt scoase din biblioteci toate lucrările despre *yoga* și alte numeroase cărți semnate de peste 30 de scriitori. După ce devenise cunoscută prin tipărirea unui număr mare de texte inedite sau uitate, colecția *Restituiri* a Editurii Dacia, coordonată de istoricul literar Mircea Zaciu, este desființată în 1985, an în care i se interzice dreptul de a publica scriitoarei Herta Müller (nevoită apoi să emigreze). Numărul 2/1989 al revistei *Viața românească* va fi topit, întrucât făcuse loc unui fragment din *Jurnalul de idei* al lui Constantin Noica, unor referiri la eseistica lui Cioran și unor pagini dintr-un roman de Ana Blandiana. Retrase sau topite au fost volumul lui Ion Negoițescu *Lampa lui Aladin* și romanul *Balanța* de Ion Băieșu (pentru felul cum era interpretat procesul colectivizării)."[27] Sunt interzise mai multe spectacole de teatru sau filme, iar altele au fost oprite până la „remedierea greșelilor".

Această situație a fost încheiată odată cu revoluția din 1989, în urma căreia societatea română s-a angajat pe calea unor reforme de sistem, care au generat o tensiune extrem de semnificativă nu numai în plan politic, ci și în sistemul cultural. După constrângerile de durată pe care le-a suportat, cultura română a aspirat în

un personaj periculos – ca de altfel toată intelectualitatea română. Și a fost pedepsit ca atare. În cazul său – 25 de ani de muncă silnică împreună cu confiscarea întregii averi. După eliberare, în 1965, revine în București, unde reîncepe seminariile private, pe marginea filosofiei hegeliene, platonice și kantiene. Zece ani mai târziu, Noica se pensionează și se stabilește la Păltiniș.

[26] Andrei Oișteanu, *Scriitorii români și narcoticele* (8), *Contemporanii* 22", anul XV, nr. 954, 17 iunie 2008–23 iunie 2008.

[27] *Raportul Tismăneanu*, ediția on-line..., p. 505.

mod firesc la restaurarea valorilor sale autentice odată cu redobândirea libertății de creație. Însă, şi în acest nou climat politic, schimbările din spațiul cultural se intersectează cu cele din spațiul politic.

S-a putut observa, de asemenea, existența unor dezbateri aprinse asupra semnificațiilor termenului de „rezistență culturală". Mulți dintre intelectualii care au fost acuzați de „colaboraționism", de sprijinire a vechiului regim au declarat că au reprezentat, în fapt, prin opera şi acțiunile lor (refuzul de a scrie la „comandă"), o formă de rezistență pasivă.

Datorită acelor intelectuali care, pe nedrept, s-au considerat „contestatari" şi „dizidenți", s-a ajuns însă la demitizarea acestei formule de „rezistență culturală". Şi asta în special datorită faptului că mulți dintre ei ar fi profesat doar o „dizidență de tip intelectualist", nefiind de fapt interesați de problemele sociale grave. Toate aceste schimbări au produs o bulversare profundă a instituțiilor culturale, supuse, la rândul lor, unor solicitări ce veneau din nevoia de a reforma întregul sistem cultural.

Trecând peste sintagmele de felul „chestiunea româno-ungară", problema „revizionismului" sau cea a „holocaustului culturii române", „rezistența culturală" şi două teme la fel de presante: „Ceauşescu" şi „revoluția română din 1989", cultura română a parcurs un dificil proces de clarificări şi de redefiniri. A fost declanşată acțiunea de recuperare a „valorilor puse sub interdicție".

Aşa cum afirma şi Florin Mitrea într-un articol relativ recent, publicat în „Idei în dialog", „Mult discutata formulă *rezistența prin cultură* s-a dovedit a avea în spațiul public românesc un rol catalizator pentru dezbaterea problemei raporturilor dintre intelectualii români şi totalitarismul comunist. Fără această formulă, poate că problematizarea statutului intelectualilor în condițiile unui regim de prigoană nu s-ar fi desfăşurat cu atâta asiduitate şi n-ar fi cunoscut atâtea încercări de scoatere la iveală a unei multitudini de nuanțe şi aspecte. Bineînțeles, aşa după cum bine se ştie, discuțiile despre relația dintre cultură şi politică au cunoscut dintotdeauna şi aproape oriunde un grad înalt de patetism implicat în susținerea punctelor de vedere. O astfel de caracteristică se explică prin faptul că tema este încărcată cu o miză deosebită, legată de legitimarea sau de stigmatizarea anumitor atitudini publice asumate sub un regim totalitar de către persoane deținătoare de prestigiu cultural. De aceea, în spațiul românesc, ideea *rezistenței prin cultură* a fost privită fie ca o gură de oxigen, de către cei care resimțeau dureros lipsa unor mişcări organizate de lupta civică împotriva regimului comunist şi căutau o consolare pentru aceasta, fie ca un fenomen de patologie socială care i-a avut pe intelectuali drept personaje principale, de către cei care s-au arătat puțin dispuşi să accepte, măcar ca ipoteză de lucru, posibilitatea existenței unei astfel de forme de rezistență la totalitarism."[28]

[28] Florin Mitrea, *Cultura rezistenței şi rezistența prin cultură*, „Idei în dialog", nr. 12 (39), decembrie 2007, p. 36–37.

4. DUPĂ 1989. TRANZIȚIA ȘI CRIZA CULTURII

Anul 1989 a adus schimbări majore în ceea ce privește studiul asupra regimului comunist în România. Spre deosebire de alte țări componente ale blocului sovietic, în România informația de dinainte de 1989 este lacunară și, de cele mai multe ori, răstălmacită. Există, după 1989, mărturii ale actorilor de prim-plan ai politicii, publicate în memorii, însă subiectivismul inerent face dificilă reconstituirea istoriei.

După revoluția din 1989, condiția politică a culturii s-a schimbat radical, dar ea se confruntă în continuare cu obstacole de natură economică. În 1997, la „Forumul pentru starea culturii", s-au exprimat diverse puncte de vedere asupra evoluției culturale din perioada postcomunistă. Un punct de vedere a fost acela că „nu există o criză a culturii" sub aspectul creației, ci avem de-a face cu o criză a administrării culturii. Însă cultura nu poate fi abordată doar în plan administrativ, contabil, ci și sub aspectul tendințelor lăuntrice și al orientărilor spirituale, al răspunsurilor pe care ea le dă la provocările actuale. Cultura trebuie privită ca un element fundamental al identității naționale, mai ales în perspectiva integrării europene, a globalizării.

După 1989, libertatea s-a transformat repede în haos. Valoarea fiind peste tot înlocuită de succes, nu mai exista nicio demarcație între cultura populară, de consum, și aceea de elită. Diferența dintre cultură și subcultură o face spiritul critic. Dar spiritul critic presupune o idee de autoritate și de ierarhie. Paradoxal, în comunism, cel puțin de la o vreme încoace, a existat spirit critic. Are mai puțină importanță faptul că el se năștea din opoziție, din reacție la un sistem de valori. Societatea de tranziție, de după revoluția din 1989, este o societate lipsită de spirit critic. La fel și cultura. Cultura parcurge un fenomen de schimbare a tablei de valori, de transformare a mentalităților sociale și a conduitelor practice. Dar nu poate fi neglijat fenomenul alarmant al extinderii culturii de consum și al deplasării preferințelor culturale spre produsele de slabă calitate.

Referindu-se la semnificația deosebită a culturii pentru identitatea unui popor, Alexandru Paleologu afirma, imediat după 1989, că „apărarea culturii e la fel de importantă ca apărarea teritoriului național". După revoluția din 1989, sistemele politice și economice din România evoluează, firesc, spre integrare, iar fenomenele de interferență și împrumut cultural se multiplică și ele. Cultura nu poate fi sustrasă acestui flux al schimburilor de valori, dar, în numele acestui imperativ, adeseori s-au instrumentat strategii de dezintegrare culturală, pentru a priva societățile de un factor fundamental al integrării lor sociale.

5. ROLUL ȘI LOCUL CULTURII ȘI IDENTITĂȚII NAȚIONALE ÎN PROCESUL INTEGRĂRII EUROPENe

O temă intens dezbătută în mediile intelectuale și culturale este aceea cu privire la raportul dintre identitatea națională și integrarea europeană. Ideea

națională, compromisă de regimul ceauşist, a fost recuperată cu mare dificultate, în înțelesul ei rațional, fiind supusă şi în perioada tranziției la interpretări unilaterale, la distorsiuni şi excese. Mediul cultural s-a divizat în funcție de atitudinile față de ideea națională şi în funcție de reprezentările diferite asupra integrării europene. Exponenții curentului europenist, frenetici susținători ai integrării, cu sloganul „intrării în Europa", au culpabilizat sentimentul național şi ideea națională, considerând că ele au fost compromise de regimul dictatorial şi nici nu mai au o semnificație majoră în lumea interdependențelor şi a integrărilor regionale şi mondiale.

Intelectualii ataşați în mod rațional şi critic de ideea națională, dar şi cei seduşi de retorica patriotardă şi chiar de cea xenofobă au fost calificați, de-a valma, cu epitete infamante în mass-media, consolidându-se astfel imaginea lor de „antireformişti", „conservatori", „criptocomunişti", exponenți ai „național-comunismului".

În felul acesta, s-au reactualizat vechile opoziții dintre elita intelectuală, „democratică" şi cosmopolită, pro-occidentală şi intelectualitatea ataşată de idealurile naționale, de fondul specific al culturii[29]. Dezbaterile pe tema integrării au repus pe tapet o problematică centrală a culturii române moderne, tensiunea dintre universalitate şi identitate națională, dintre metropolă şi periferie în evoluția europeană, dintre realitățile naționale şi noile contexte geopolitice. Această problemă a integrării are un fond dramatic, întrucât e vorba de a depăşi handicapul atâtor decenii de izolare. Examenul comparativ a avut drept rezultat primar faptul că ne-am redescoperit decalajul istoric față de societățile occidentale dezvoltate. Starea economică precară, insuccesele reformei şi atâtea anomalii ale tranziției postcomuniste au alimentat sentimentul de frustrare şi complexul de inferioritate.

Problema „intrării în Europa" a fost inevitabil contaminată, de angajări politice şi, în consecință, interpretată într-o manieră disjunctivă, considerându-se că integrarea europeană ar fi incompatibilă cu ideea națională şi cu promovarea valorilor naționale. Operația de recuperare a identității, după desfigurarea ei în perioada comunistă, a fost şi ea interpretată, în mod eronat, ca atitudine antieuropeană. Conştiința acestei desfigurări a identității şi eforturile de a-i recupera sensul autentic au fost deseori incriminate, acum din noua perspectivă a reconstrucției democratice şi a sincronizării cu instituțiile europene şi cu exigențele integrării. Astfel, s-a ajuns la situația în care relația de disjuncție funcționează ca o reprezentare de fundal atât în opinia celor care militează pentru integrare, considerând că aderarea la U.E. implică punerea în surdină a valorilor naționale, cât şi în opinia celor care resping integrarea tocmai pe motiv că ea ar însemna abandonul tradițiilor şi al specificului național.

La 1 ianuarie 2007, România a aderat la Uniunea Europeană, alaturându-se astfel marii familii a democrațiilor europene, după 17 ani de medieri intense. Aderarea la U.E. va determina o schimbare, cu consecințe sociale şi culturale

[29] Fenomenul este detectabil în toate țările din Estul Europei.

inerente. Cu toate că din punct de vedere geografic teritoriul României a fost întotdeauna parte a Europei, mai puțin evidentă a fost apartenența elitei politice și culturale românești la cultura europeană.

După cum scrie Dennis Deletant, „conceptul de naștere a României ca națiune aparține elitei culturale europene de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și poate fi regăsit în ideile romanticilor. Termeni ca «națiune» și «identitate națională» au apărut în timpul Revoluției Franceze ca o reacție a romanticilor împotriva Iluminismului și implicau, mai ales în cazul Revoluției Franceze, reinterpretarea prezentului prin prisma trecutului. Revoluționarii francezi transferau «națiunii» suveranitatea care aparținuse până atunci monarhului și considerau că «națiunile» sunt entități organice în expansiune, astfel încât «națiunea» a devenit entitatea culturală supremă. Aceste concepte de «națiune» și «identitate națională» au stat la originea dezvoltării conștiinței naționale a românilor la sfârșitul secolului al XVIII-lea."[30]

Influența culturii occidentale asupra culturii române este importantă și este recunoscută de toți cercetătorii acestui subiect. Ea s-a realizat în special prin intermediul limbii și culturii franceze. „Boierimea cultă și o parte a clerului ortodox, influențate de scrierile Școlii Ardelene, considerau poporul francez ca pe un popor frate, susținând că românii, fiind urmașii direcți ai romanilor, erau îndreptățiți să fie părtași la moștenirea culturală a popoarelor vorbitoare de limbi latine, cu precădere la cea franceză. […] influența culturii franceze în rândul elitelor din Principate a crescut constant pe parcursul celei de-a doua jumătăți a secolului al XVIII-lea. Domnitorii fanarioți din Țara Românească și Moldova angajau aghiotanți de origine franceză, care, în unele cazuri, deveneau și guvernanți pentru copiii acestora. Literatura franceză era tradusă în greaca modernă și română, devenind accesibilă aristocrației, iar limba franceză se bucura de prestigiu în rândul românilor educați."[31]

În perioada interbelică, modelul intelectualității a fost aceeași cultură franceză. Era „la modă" să faci studii la Paris. Dincolo de asta, „odată cu tendința de modernizare prin imitarea instituțiilor politice și economice occidentale a apărut și o reacție împotriva acesteia. «Modernismul» era însoțit de «contramodernism», întruchipat în tendințele sale extreme de ideologiile revoluționare ale fascismului și comunismului – deși, în Italia, Mussolini era un adept al modernismului. Opoziția la modernism își avea originile în și se baza adesea pe o admirație exagerată pentru arta țărănească și modul de viață al țăranului. Aceasta a fost și concepția poetului Mihai Eminescu (1850–1889). La nivel politic, cea mai puternică reacție împotriva modernizării prin imitarea instituțiilor politice și economice occidentale a fost cea a lui Corneliu Codreanu, liderul Legiunii Arhanghelului Mihail, fondată în 1927, din care a luat naștere, în 1930, aripa sa extremistă – Garda de Fier."[32]

[30] Dennis Deletant, *Întoarcerea României în Europa: între politică și cultură*, „22", 12 ianuarie 2007.

[31] *Ibidem*.

[32] *Ibidem*.

În perioada comunistă, apropierea României de Europa, apropiere culturală sau de orice altă natură, este îngreunată, din motivele pe care le ştim cu toţii, o parte dintre ele fiind prezentate în paginile anterioare. Însă, odată cu Revoluţia din 1989, lucrurile au început să se ordoneze pe făgaşul normal. Cum scrie şi Dennis Deletant, „pentru ca «întoarcerea României în Europa» să fie convingătoare, trebuie respectată legea statului de drept. Fără aceasta, încrederea dintre cetăţeni şi conducătorii lor – care este însăşi esenţa democraţiei – va lăsa de dorit, iar România va fi consemnată, de data aceasta pe propria mână, la marginea Europei."[33]

În contextul european, cultura română reprezintă un segment de individualitate şi identitate. Dacă cultura europeană promovează dialogul şi cooperarea interculturală, accesul cetăţenilor europeni la cultură, programe diverse de cultură şi vitalizarea patrimoniului cultural naţional şi european, prin particularităţile sale, cultura română îmbogăţeşte diversitatea şi patrimoniul culturii europene. Moştenirea grea a anilor petrecuţi sub comunism se va transforma în viitor în pilonul esenţial pe care cultura română îşi va sprijini valorile.

6. **BIBLIOGRAFIE**

Arendt, Hannah, *Originile totalitarismului*, Bucureşti, Edit. Humanitas, 2006.

Barcan, Doina, Sterpu, Bogdan, *Regimul comunist în România (decembrie 1947–decembrie 1989)*, Iaşi, Institutul European, 2003.

Boia, Lucian, *Mitologia ştiinţifică a comunismului*, Bucureşti, Edit. Humanitas, 2005.

Cernat, Paul, Manolescu, Ion, Mitchievici, Angelo, Stanomir, Ioan, *Explorări în comunismul românesc*, Iaşi, Edit. Polirom, vol. I – 2004, vol. II – 2005 şi vol. III – 2008.

Comisia prezidenţială pentru analiza dictaturii comuniste din România, *Raport final* (*Raportul Tismăneanu*), Bucureşti, Edit. Humanitas, 2007.

Deletant, Dennis, *Ceauşescu şi securitatea. Constrângere şi disidenţă în România anilor 1965–1989*, Bucureşti, Edit. Humanitas, 1998.

Deletant, Dennis, *România sub regimul comunist*, Bucureşti, Academia Civică, 2006.

Ierunca, Virgil, *Trecut-au anii*…, Bucureşti, Edit. Humanitas, 2000.

Lovinescu, Monica, *La apa Vavilonului* – 1**,** Bucureşti, Edit. Humanitas, 1999.

Lovinescu, Monica, *Unde scurte***,** Bucureşti, Edit. Humanitas, 1990.

Paleologu, Alexandru, *Minunatele amintiri ale unui ambasador al golanilor***,** Bucureşti, Edit. Humanitas, 1991.

Patapievici, Horia-Roman, *Discernământul modernizării. 7 conferinţe despre situaţia de fapt,* Bucureşti, Edit. Humanitas, 2004.

Scurtu, Ioan, Buzatu, Gheorghe, *Istoria românilor în secolul XX*, Bucureşti, Edit. Paideia, 1999.

Tănase, Stelian, *Elite şi societate. Guvernarea Gheorghiu-Dej 1948–1965*, Bucureşti, Edit. Humanitas, 1998.

*** *Raportul Tismăneanu*, on-line – http://www.presidency.ro/?_RID=det&tb=date&id=8288&_PRID=ag

[33] *Ibidem*.